

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **449**
G.J. Van Middelkoop
Van gisteren naar morgen

MEDITATIEF **455**
J.A. Roose
Wie ben je eigenlijk?

WANDELEN MET GOD **456**
P.M. van der Horst
Denk niet te klein van God

ACHTERGRONDEN **458**
B.A. Zuiddam
'God spreekt door
heilige letters'

OPVOEDING EN ONDERWIJS **460**
J.J.D. Baas
Omgaan met de dood
in de opvoeding

LIED VAN DE WEEK **465**
J. Smelik
Lied 21: Alles wat adem heeft
love de Here

en verder...

Nieuw uitgekomen
Uit de kerken
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / *G.J. van Middelkoop*

VAN GISTEREN NAAR MORGEN

Dit is het derde en laatste artikel over het boek **Vuur en vlam 2**, dat een beschrijving geeft van de geschiedenis van enkele Gereformeerde organisaties. Na een samenvatting van de zakelijke inhoud twee weken geleden, gaven we de vorige week aandacht aan de wijze van beschrijven. We constateerden dat deze nogal eens gekleurd is en impliciet of expliciet beoordelingen geeft. Een ernstig manco van het boek is, dat de motieven van mensen niet of onvoldoende uit de verf komen. Het boek doet daarom geen recht aan het verleden.

Tenslotte kwamen we bij de vraag: mag je ook een geestelijke duiding geven? Kunnen we God dankbaar zijn voor het goede dat Hij in en door gereformeerde organisaties bracht?

In dit artikel bespreken we de vraag: wat doen wij met ons verleden voor vandaag en morgen?

Leren van de geschiedenis

Waarom hou je je bezig met geschiedenis? Soms uit pure interesse voor het verleden zelf. Het is boeiend je te verdiepen in hoe het vroeger ging, ook al kun je daar van-

daag weinig of niets mee. Dat is geschiedenis voor de liefhebbers. Tegenwoordig kijken we veel vaker naar het nut van de geschiedenis voor vandaag. Je kunt van de geschiedenis leren. Kijk op het verleden geeft een verheldering van je

bestaan nu. **Hoe** zijn de dingen zo geworden? Je houdt je dan bezig met het verleden om het heden te **verklaren**. Kennis van hoe het vroeger was, is nuttig voor je bestaan vandaag en morgen. Als **mensen** vandaag in de geschiedenis **geïnteresseerd** zijn, is het hun vaak **dáár** om begonnen: **wat** betekent de **geschiedenis** voor het heden?

Als we ons die vraag stellen, moeten we wel goed kijken hoe we dat doen.' Wij leven **vandaag**, in de situatie **van** nu. Als we de vraag stellen naar de betekenis van het verleden, betekent dat al heel gauw, dat **we aan de situatie van vandaag een grotere stem geven dan** aan de **historie**. **Maar** we **lopen** dan wel het gevaar, dat de vragen die ons **vandaag** in beslag nemen, ons zo sterk beheersen, dat de geschiedenis niet

echt gehoord wordt. En dat **kan** gaan betekenen, dat er in feite een **verhoor** van het verleden plaatsvindt, een rechtsgeding. En dat rechtsgeding loopt doorgaans niet uit op vrijspraak, maar op veroordeling van de historie.

Een *faire behandeling* echter zal er voor oppassen, de mensen van vroeger niet te meten met de maatstaf van de opvattingen van vandaag. Dat kan erom vragen, dat we de actualiteit van vandaag eerst maar eens op een afstand houden. En dat **we zo goed mogelijk luisteren naar de stem** van de historie.

Als we zonder **al** te veel bagage op pad gaan in het verleden, kunnen we in onbevangenheid een zuiverder beeld **krijgen** van hoe de **dingen toen lagen**. En dat **beeld kan** dan ook verhelderend zijn, juist ook voor de eigen situatie en de problematiek van **vandaag**.

Het lijkt mij goed deze benadering te kiezen, wanneer wij kijken naar ons vrijgemaakte **verleden** en ons de **vraag** stellen hoe we daarmee verder **gaan**.

Laten we proberen eerst een goed beeld te **vormen** van onze vroegere opstelling. Vervolgens van de veranderingen in opstelling die we vandaag kunnen **signaleren**. **Daarom stellen we** ons de vraag wat we kunnen leren van het verleden voor **vandaag**. En **Hoe** we ook in veranderende situaties met bezieling **samen** verder kunnen.

Beeld van toen: motieven

We ke motieven hadden vroeger vrijgemaakten voor een 'doorgaan-de reformatie'? We geven daarvan een elementaire schets:

- Zij zagen de **Vrijmaking** niet als een jammerlijke broedertwist, maar als een wissel, waarbij de synodaal Gereformeerde Kerken inhoudelijk **en** kerkrechtelijk op een **ongereformeerd spoor** waren gaan rijden. De vrijgemaakte **kerken** wilden terug naar het gereformeerde spoor, achter Christus aan, en alleen Zijn **juk** dragen in leer en kerkregering.

Daarin zagen ze de Vrijmaking als een **reformatie**.

- Ze zagen de door de synodale beslissingen geforceerde breuk niet als een op zichzelf staand incident, **maar** als punt op een lijn, in een ontwikkeling van **al mee** dan tien jaar in de Gereformeerde Kerken, waarbij het de vraag was wat gereformeerd-zijn betekende. De 'reformatorische beweging van de jaren dertig' werd door de beslissingen van de synodes **gefnuikt**.
- Ze **zagen** deze ontwikkelingen en gebeurtenissen niet als theologische kwesties, maar als zaken die het geloof van alle gereformeerden raakten.
- in dit perspectief werden er door de een **vroeger**, door de ander later, vragen gesteld over de christelijke organisatie. Waar de wegen principieel uiteengingen, zowel in de gereformeerde wereld als breder, stelde **men** zich de vraag of een christelijke organisatie zich voor echt christelijke actie niet moest binden aan de drie formulieren van enigheid. Wie hartelijk gereformeerd wilde zijn in de **kerk**, moest toch vanuit diezelfde overtuiging **Christus dienen** buiten de kerk? Gereformeerd werken in de politiek, het onderwijs en dergelijke vroeg om binding aan het fundament van de **kerk**. Daarmee kwam ook de kerk **meer** in het vizier **dan** vroeger. Een schriftgetrouwe prediking zal ons **voortdurend** levend **binden aan** de gezonde leer. Daar ligt de **voedingsbron**, ook voor **bijbelgetrouwe** activiteiten buiten de **kerk**. Dat was de inhoudelijke reden om gereformeerde organisaties kerkgebonden te laten **zijn**. **Het ging** niet om het **formele** lidmaatschap van de vrijgemaakte kerken, maar om het feit dat men zich hield aan het **fundament** van de **kerk**. **Om** die reden werd met niet-vrijgemaakten die wilden meedoen grondig doorgesproken over waar zij ten **aanzien** van die binding en ten

KERNREDACTIE:

DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. G. GUNNINK, DRS. I.D. HAARSMA,
DRS. P. HOUTMAN,
PROF. DRS. B. KAMPHUIS,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8280 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4480 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar: studenten
f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 149,00 per jaar (Europa zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van een halfjaarabonnement
vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij
de Stichting Bralectah.

 Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming, van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

aanzien van de **kerk stonden**.

Zij zagen de christelijke gereformeerde organisatie niet defensief, maar als **instrument** tot bezinning **en toerusting** voor optreden daarbuiten, in eigen werksituatie of in bredere verbanden. De organisaties waren voor **hen** geen schuilplaatsen, maar **instrumenten** om taken te vervullen in de samenleving.

Dit is een globale schets van de motieven die vrijgemaakten tot de oprichting van Gereformeerde organisaties bewogen. Een en ander was een kwestie van **groei** en is voor de **een** vroeger, voor de ander later **uitgekristalliseerd**. Vrijgemaakten, niet **dé** vrijgemaakten: niet allen zagen het zo. Jongere historici brengen dit feit als een nieuwe ontdekking (**Kennedy Vuur 2**, 305, 310; Kuiper en Bouwman, **Vuur 1**, 8; Harinck, *Radix*, januari 1992), maar het had geen verrassing hoeven te zijn. Een aantal vrijgemaakten hebben nog lange tijd willen vasthouden **aan** de bestaande algemeen-christelijke organisaties.

Beeld van toen: historische situatie

De vrijgemaakten hadden niet **aan**-gestuurd op een breuk. Er lag geen program van actie aan ten **grondslag**. Er bestond geen strategie met doelen op termijn. Zowel **ambtsdragers** als gemeenteleden namen persoonlijke gewetensbeslissingen, vaak zonder te weten hoe het verder zou **gaan**. De vrijgemaakte Gereformeerde Kerken waren **klein** en hun bestaan werd **aangevochten**. Van synodaal Gereformeerde zijde werden diverse pogingen gedaan om **vrijgemaakten** weer terug te laten keren. In de loop der jaren zijn heel wat kerkleden, **maar** vooral ook veel predikanten synodaal **geworden**. Dit alles maakte dat de vrijgemaakte kerken **jarenlang** een bedreigde kerkengroep waren, **negatief benaderd** door de wereld om hen **heen**. Vrijgemaakten werden gekwalificeerd als **scheurmakers** en

kerkisten, die alles kapot wilden **maken**. Ze leefden in de overtuiging dat gehoorzaamheid **aan** God om keuze voor **vrijmaking** vroeg en dat het geloof ook betekenis had voor de opstelling in de wereld. Maar daarbij voelden zij zich klein, zwak en bedreigd.

In de jaren na de oorlog werd in Nederland veel weer opgebouwd, **maar** het beeld is gemengd. Naast **optimisme** heerste er ook **pessimisme**, zoals Kennedy laat zien in zijn bijdrage aan het boekje **over** het Amersfoorts Congres, dat vorig jaar **verscheen**.² Onder Europese intellectuelen **was** het algemene gevoelen, dat Europa in economisch, politiek en geestelijk opzicht **aan** het eind van zijn krachten was gekomen. En Nederlanders zagen dat meestal net zo. Men zag **een** morele woestenij **en** geestelijk faillissement van de westerse wereld. De moderne **mens was** vastgelopen; de wereld was bezeten door een totaal nihilisme. Er waren demonische en chaotische krachten **aan het** werk. De slechte economische omstandigheden brachten velen ertoe te emigreren.

In deze wankelende situatie, waarin zelfs ernstig rekening gehouden werd met **een** derde wereldoorlog, was er sprake van herstel en van **vernieuwing**. Kennedy signaleert in de jaren veertig en vijftig 'een geest van herstel, **waarin mensen** vasthielden **aan** hun vooroorlogse manier van leven en de oude geestelijke waarden zagen als het antwoord op de crisis van de tijd.'

Daarnaast **was** er ook een **streven** naar vernieuwing. Er was sprake van uitbreiding van de **rol** van de staat en van **internationalisering**. Op geestelijk vlak kwamen **samenwerking**, **doorbraak** en oecumene in de plaats van verzuiling en antithese (14-20). De Nederlandse Hervormde Kerk ging daarin mee, de synodaal Gereformeerde Kerken werden daar steeds meer door aangetrokken, de Rooms-Katholieken braken met de protestanten om van 1946 tot 1958 in een coalitie met de

socialisten te regeren.

Tegen deze achtergrond zagen Holwerda en Jongeling de **kerk** in **de eindtijd** staan, in antithese zowel tegenover de wereld als tegenover de afvallige kerk, die beiden **een** bedreiging vormden, in het perspectief van de dood van de getuigen van **Christus**.

Vandaar **Jongelings** waarschuwingen tegen de oecumenische beweging **en** het streven naar **een** federaal Europa, tegen de Doorbraak **en** het streven de antithese in te ruilen voor de synthese, dingen die **hij** ook in de algemeen-christelijke organisaties zag doorwerken, wals we bij Hooiveld lazen.

Beeld van toen: geestelijke ontwikkelingen

Binnen de Gereformeerde Kerken ontwikkelden zich in de jaren dertig verschillende stromingen: behoudende Kuiperianen, minder belijnde progressieven en de 'reformatorische beweging', die met **kritiek** op bepaalde uitwerkingen van Kuiper zocht naar een voluit gereformeerde opstelling in eigen tijd. De synodes van de jaren veertig sneden de laatste de pas af. De synodaal Gereformeerde Kerken kwamen door een stille omwenteling in de jaren vijftig **steeds** meer op een progressiefen oecumenisch **ongereformeerd** spoor. Naast deze wijkende lijnen in de **gereformeerde** wereld waren ook in bredere kerkelijke kring de panelen aan het schuiven. Synthese, **doorbraak**, **inclusief denken**, oecumenische openheid gingen de toon zetten. Dat werkte uiteraard ook buiten de kerken door: in Trouw en de NCRV, in CNV en ARP, en in het **christelijk** onderwijs werd de band aan Gods Woord steeds losser. En daarmee werd de noodzaak om een eigen alternatief te **hebben** steeds groter. De vrijgemaakte kerken mochten met **veel** gekreupel door Gods genade op gereformeerd spoor blijven. En organisaties oprichten en in stand houden die dienstig waren **aan** echt gereformeerde,

radicaal christelijke bezinning en actie. En hoeveel vragen dat ook opriep **en** met hoeveel beschamen-de moeiten dat ook gepaard is ge-gaan, er is alle reden om God dankbaar te zijn voor het vele goede dat Hij daarin en daardoor heeft ge-given. In de niet altijd goed te trace-ren invloed van **gereformeerd** poli-tiek optreden. In de betekenis van gereformeerde voorlichting in de pers voor **menings- en oordeelsvor-ming**. In de principiële bezinning op het **praktisch** optreden in **fabriek** of **bedrijf**. In de positieve toerusting van onze kinderen op de scholen die zich **voluit** willen binden aan Gods Woord en de belijdenis van de Gereformeerde Kerken. Op hoe-veel achterstand zouden we **geeste-lijk** staan als **we** het nog moesten **hebben** van de oudere organisaties? In het geloof **mogen we** hier veel zegen zien.

Maar zijn de ontwikkelingen die geleid hebben tot gereformeerde or-ganisaties niet ook schadelijk ge-weest voor de kerken, zoals Vuur en vlam stelt? Is de doorgaande re-formatie niet **één** van de redenen geweest van de kerkscheuring rond 1967? Ik denk, dat **een** onwijs om-gaan met de vragen rond de door-gaande reformatie daarbij wel ver-troebelend heeft gewerkt. Maar de óórzaak van de moeiten lag dáár niet. Die lag in het streven van **sommigen** in de kerk om de breuk met de synodaal **Gereformeerde** Kerken weer ongedaan te maken - desnoods 'koste wat het kost'. En in een streven naar minder strakke confessionele en kerkrechtelijke bindingen. De vraag was toen voor-al: hoe willen **wij een gereformeer-de kerk zijn?**

Tot zover deze schets van motie-ven, situatie en geestelijke ontwik-kelingen van vroeger.

Beeld van nu: motieven

Vandaag liggen de dingen anders en wat **verward**. Het is **niet** zo een-voudig een goede schets te geven van de motieven die in onze **tijd** spelen. Er zijn er meer, die niet op

één noemer te brengen zijn. We ge-ven een opsomming:

- Voor velen gelden de oude mo-tieven nog. De situaties mogen hier en daar vragen om verande-ring van de concrete **vormge-ving**, maar in principe zien zij de motieven die **ons** vroeger bewo-gen tot **gereformeerde** actie nog steeds gelden. Zij zijn niet blij met de 'verbreding' van het Ne-derlands Dagblad, de 'openstel-ling' van het GSEV **en** de 'ver-loving' van GPV en **RPF**. Zij vrezen **voor** relativering van **kerk** en belijdenis en voor een verschraling van het **principiële** gehalte van onze **gereformeerde** actie.
- Veel anderen **kennen** die **vrees** niet, **maar** zouden graag andere christenen betrekken bij de gere-formeerde activiteiten. Zij willen hen graag laten delen in de ze-gen die ze daar **ervaren** en den-ken ook van hen te leren.
- Een derde lijn gaat verder en meent, dat we in een breder sa-menwerkingskader met anderen samen ons sterk zouden moeten maken tegen de oprukkende se-cularisatie. Of de **vrijgemaakten** dan de kern of spil willen wor-den van een groepering **Kuypere-anen-nieuwe-stijl**, zoals Kenne-dy dat tekent, is nog maar de **vraag**.
- Soms laat men zich daarbij lei-den door praktische motieven. **Het** was mooi geweest als we met een **gereformeerde omroep** in de ether hadden **kunnen** ko-men, maar nu dat onmogelijk is, moeten we ons maar scharen achter de EO, al is dat next best **en** gaat dat daarom met reserves.
- Soms kiest men ideëel voor zo'n samenwerking. Je herkent chris-tenen buiten de Gereformeerde Kerken. Je blijft de kerkelijke gescheidenheid betreuren, maar bent toch blij dat je op bepaalde punten concreet kunt samenwer-ken.
- **Sommigen** kijken vooral naar **het** doel dat je wilt bereiken. Wanneer je daarvoor bondgeno-

ten **kunt** vinden, moet je de sa-menwerking niet belasten met dingen als kerkelijke verdeeld-heid en instemming met de gere-formeerde belijdenis.

Beeld van nu: historische situatie

De vrijgemaakte Gereformeerde Kerken hebben een periode van rust en consolidatie achter de rug. Er was in de afgelopen decennia veel om dankbaar voor te zijn. Het was goed bij de **Gereformeerde** Kerken te mogen behoren en te mo-gen opgroeien in het **gereformeerde** geloof. Het bestaan van de **kerken** en de gereformeerde organisaties werd niet meer aangevochten. Mee-warigheid maakte plaats voor ac-ceptatie en respect. We mochten er zijn. Dat vonden anderen en dat **vonden** we zelf soms ook.

De context waarin we verkeren werd anders. We kregen een 'ik-tijdperk', waarin de individuele be-leving op de voorgrond **kwam**. We kregen een **no nonsense-periode**, waarin zakelijkheid belangrijker werd dan principe en ideologie. We kregen een **postmoderne** benade-**ring**, waarin grote woorden leeglo-pen en veel dingen relatiever war-den gezien. De **samenleving** is tole-rant tot en met. **Of** moet je liever zeggen onverschillig? In een sfeer van apathie en relativisme, van ver-slapping en ongeïnteresseerdheid, waar **alles** goed is, alles mag, **moet** je wel **héél** erg in iets geloven, om daar nog voor te **stáán**. Je stelt je **liever** wat bescheidener op en bent voorzichtig met grote woorden. Je bent **kritisch en** staat argwanend te-genover oude idealen en redenerin-gen. Je stelt je opener op tegenover anderen: je ziet hem minder als de liberaal, de socialist of de roomse, maar meer als interessante ge-sprekspartner. Je bent eerder ge-neigd het positieve in de ander te waarderen, dan afstand te beleven tot zijn principes.

Materieel ging het ons allemaal be-ter dan ooit. Jongeren kregen een langere schoolopleiding waardoor

hun horizon werd verbreed. **Ging** dat **ook** gepaard met een geestelijke verdieping? En met hartelijke bereidheid zich ergens aan te geven en zich voor in te **zetten**?³

Beeld van nu: geestelijke ontwikkelingen

De geestelijke ontwikkelingen tonen een dalende lijn. De statistieken laten jaarlijks een schrikbarend aantal kerkverlatingen zien in de grote protestantse kerken en de Rooms-Katholieke kerk in Nederland. Velen van hen die nog bleven, **zijn** in de ban van modern-theologische opvattingen gekomen tot een algeheel betwijfelen van het orthodoxe christelijk geloof. Dat **werkt** ook door in uitholling, van kleur **verschieten** en ineenstorting van christelijke organisaties. Toch zien we dat God ook buiten de Gereformeerde Kerken mensen vasthoudt. Zij verzetten zich **tegen** de invloed van **ongereformeerde** theologie. Zij zoeken naar **serieuze** christelijke scholen en organisaties, soms in aansluiting bij **wat gereformeerden** doen, soms anders. Wij voelen ons **in** de motieven met hen verbonden, maar **zijn** nog op zoek naar hoe we hier concreet mee moeten omgaan.

Dat hangt ook samen met de geestelijke ontwikkelingen die we zelf ondergaan. Als kinderen van onze tijd hebben we vaak te weinig historisch besef. Weten wij genoeg van onze kerkgeschiedenis? **Stáán** wij **vandaag** nog voor de Vrijmaking? Is **ons** kerkelijk besef niet aan het **verzwakken**, zodat je de Gereformeerde Kerken ziet als **een** van de varianten van **gereformeerde kerken** die er vandaag zijn? Of gaat het nog verder, en zien we de waarde van het **gereformeerd-zijn** niet meer zo scherp? Zien we het gereformeerde als **één** van de tradities die er zijn, maar **zeker** niet als het geloven waar je zelf voor **gaát** en wat je graag aan anderen gunt? Of hebben **we** het **gereformeerd-zijn** misschien nooit als iets positiefs beleefd; heeft het voor ons gevoel

eerder iets **benépens** en kijk je met rancune op je **gereformeerde** opvoeding terug? Vind je het een holle leus als iemand zegt, dat gereformeerd zijn iets is om blij mee te **zijn**? En zie je in de laatste decennia van het gereformeerde leven eerder **zelfgenoegzaamheid** en **verstarring** dan consolidatie en bloei? Gaat de glans eraf, de vaart eruit en is de bezieling verdwenen? Raken de **dingen** versteend omdat de gloed van de Geest **eruit** is?

Ik beperk me in dit artikel tot signaleren en waag me **nog niet** aan **een** afgewogen beoordeling. Maar wanneer wij in de huidige **geseculariseerde** samenleving een radicaal christelijk geluid willen laten horen, **zullen** we als **gereformeerden** **ons** toch eerst wel helder moeten realiseren, wie **wij zijn en waarvoor wij staan**. Pas dan **kunnen** we uitmaken, hoe we in meer of minder warme **samenwerking** met anderen iets in deze wereld kunnen doen.

Les van het verleden?

We kozen ervoor om zo onbevangen mogelijk te luisteren naar de stem van het verleden. We zagen door welke motieven **vrijgemaakt-gereformeerden** werden geleid bij de opzet van gereformeerde organisaties. Zij deden dat binnen de horizon van de historische situatie van toen en van de geestelijke ontwikkelingen van die jaren. Dr. G. Harinck wil 'met begrip en mededogen' omzien naar het verleden. Als onze schets juist is, is er alle reden voor begrip. Of liever; voor een echt begrijpen, een besef van diepe geestelijke **verwantschap** met **wat hen** bezielde. En mededogen? Voor het menselijke, al te menselijke wel; voor **hun** **principiële** activiteiten zeker niet. Het is te hopen, dat **ook** jongeren **vandaag** het kunnen en willen opbrengen zich bij het **kijken** naar ons verleden eerst los te maken van de **probleemstellingen** die vandaag gelden. En zonder dit bagage in onbevangenheid zich een zuiver beeld willen vormen van de **opvattingen** en motieven van toen.

Dan stel je niet in de eerste plaats vragen aan het verleden in de trant van: hoe kon men dat toch zo doen? wij zouden daarvoor toch niet hebben gekozen! Maar dan komen er vanuit het verleden ook **vragen** op **ons** af: waarom neigen wij er vandaag toe de dingen anders te wegen en te doen? **Waarom spreken** de motieven van toen ons **vandaag** minder aan? En moeten wij in het licht van de historie **ons** niet kritisch onder de loep nemen hoe het eigenlijk met onze bezieling staat? Zo **kan** een fair beeld van het verleden verhelderend zijn ook voor ons bestaan en de keuzes van nu.

Intussen is de wereld aan het veranderen en dat maakt dat mensen **vandaag** anders tegen de dingen aankijken. We probeerden in beeld te **krijgen** wat de motieven zijn voor minder of meer ingrijpende wijzigingen in **opstelling**. Die hangen samen met de historische situatie van vandaag en de geestelijke ontwikkelingen in onze tijd. **Ook** wie graag verder wil gaan met strikt gereformeerde organisaties zal zich rekenschap moeten geven van de veranderende situatie en de **geestelijke** ontwikkelingen. Alleen als we werkelijk verstaan wat de voorstander van veranderingen drijft, **kunnen** we echt **sámen** zoeken naar de beste weg om verder **te gaan**. En **ál**len zullen we ons moeten **afvragen**, hoe we **zó** met de negatieve aspecten van de huidige ontwikkelingen **kunnen** omgaan, dat zij geen bedreiging vormen voor wat toch **centraal** moet blijven **staan**: het kerkvergaderend **werk** van Christus. En daardoor **ook** voor werkelijk christelijke actie.

Ook in de historische en geestelijke situatie van vandaag mogen wij Christus dienen op een gereformeerde manier, dat wil zeggen: niet alleen in de binnenkamer, maar in de breedte van het leven. Het verleden brengt krachten tot ontwikkeling die van blijvende betekenis zijn, maar het geef ook vormen en **gestalten** waarvan wij afscheid ne-

men', lazten we bij R. Kuiper. Bij die krachten die van blijvende betekenis zijn reken ik graag de brede benadering van Abraham Kuiper ('geen duimbreed!'), maar ook de verdieping die het latere reformatische denken *van de Vrijmaking* heeft gebracht door de binding van gereformeerde actie aan de belijdenis en de prediking van de kerk. Als de omstandigheden ertoe dringen, oudere vormen en gestalten te vervangen door andere, moet ons er veel aan gelegen zijn, **die fundamentele** principes zo goed mogelijk tot gelding te **laten blijven** komen. Een **geschiedschrijving** die werkelijk recht doet aan de diepste motieven uit ons verleden, zal ook **inspireren** tot de ijver en het elan die voor de toekomst nodig zijn, hetzij in gereformeerd hetzij in breder verband.

Vurig van geest

Ik zou dus niet willen **kies**en voor de wat ironische benadering van James Kennedy, die alle menselijke streven, **ook** hun christelijk streven, wil relativeren door erop te wijzen dat Gods gedachten niet altijd onze gedachten **zijn**, noch zijn wegen onze wegen. Ik **denk**, dat wij er **voor** moeten blijven **kies**en levend en van harte gereformeerd te zijn en te blijven.

Gereformeerd **in de kerk en gereformeerd in onze christelijke actie** waar dat maar enigszins mogelijk is. Dat **heeft** samenwerking op punten of in federatief verband met niet-gereformeerden niet uit te sluiten. Maar dan wel m, dat het onze eigen basis **van binding aan** Bijbel en belijdenis - en binding aan de kerk in dienst daarvan - niet relativeert of **verzwakt**. Juist ook in die bredere samenwerking **zullen** wij vanuit eigen hartelijke **gegrepenheid** de waarheid **en** de waarde van ons gereformeerde geloof laten zien, **soms** opzettelijk, vaak **onopzettelijk**.

Een **eigen hartelijk gegrepenheid** **kant** er pas, wanneer wij ons het gereformeerde geloof **echt zelf ei-**

gen **maken**. Dan zie je het niet als een dogmatisch systeem, een net van wetjes en regeltjes, **een** benepen en bekrompen geheel, maar juist als een warm **leven in verbondenheid met God**, niet alleen in de binnenwereld, maar **ook** in de buitenwereld. Een geloof om warm voor te **lopen**, omdat **je hele leven** daardoor **God-dienst** wordt.

We zouden in onderlinge studie en gemeenteopbouw, in opvoeding en onderwijs, er meer in moeten investeren om bij onszelf en bij elkaar **dat vuur weer te doen ontbranden**. Dat **zou**, in lijn met de motieven die ons in het verleden dreven, ons kunnen inspireren en samenbinden om ook in veranderende omstandigheden **vandaag** en morgen op adequate manier God te dienen in de breedte **van** het leven, in **onverflauwde ijver** en vurig van geest (Rom 12:11).

¹ Voor het volgende maak ik gebruik van de verhelderende opmerkingen van G.H.M. Postumus Meijer in zijn bijdrage over *Berkhof en de dogmengeschiedenis in Weer-, woord, reacties op Berkhoofs Christelijk Celoof*, Nijkerk 1974, 5541.

² George Harinck & Rien Janssens (red.), *Het Amersfoorts Congres van 1948*, Barneveld 1998.

³ Coert H. Lindijer, *Postmodern bestaan, menszijn en geloven in een na-modeme cultuur*, Zoetermeer 1998.

Drs. G.J. van Middelkoop is oud-conrector van de Gereformeerde Scholengemeenschap te Rotterdam en oud-rector van de Gereformeerde Scholengemeenschap te Amersfoort.

Uit de kerken

Persbericht

Congres over de gezangen

Groote gast - Op zaterdag 13 maart 1999 organiseert de VGK-Werkgroep Eredienst een congres over de gezangen, die in december 1997 zijn vrijgegeven door deputaten Kerkmuziek. De organisatie en invulling **van** het congres gebeurt in nauwe samenwerking **met** dit deputaatschap.

Tijdens de **morgenvergadering** zullen sprekers het onderwerp van diverse zijden belichten. De voorzitter van het **deputaatschap**, ds. C. van den Berg, zal een toelichting geven bij de werkwijze van deputaten Kerkmuziek. Mw. A. de Heerde Jong, eveneens lid van het **deputaatschap**, zal spreken over 'criteria bij het beoordelen van liederen'. Drs. A. Veeffkind (lid van de Werkgroep Eredienst) zal ingaan op de verhouding tussen Schrift en **kerk lied**. De deputaten B. Vuijk en J. Munneke hopen voorlichting te geven hoe **men** in de plaatselijke gemeenten met de gezangen aan de slag kan. Daarbij zullen liederen **geoefend/gezongen** worden. 's Middags zullen de congresbezoekers van gedachten **kunnen** wisselen met een **forum**, waarin de sprekers zitting zullen hebben.

Het congres zal gehouden worden in de **Immanuelkerk**, Plevier 2 te Bunschoten. Aanvang: 10.30 **uur**. Deelnemers aan het congres dienen zelf een lunchpakket mee te nemen. De toegangsprijs **bedraagt** f 12,50 p.p. (incl. **koffie**). Men hoeft zich niet vooraf op te geven voor het congres.

Heeft u wel eens
overwogen om een
abonnement op
De Reformatie
te nemen?

Bel 0113 - 21 55 91

M meditatief

...ten dage als de HEERE God de aarde en den kemel maakte ... werd de mensch tot een levende ziel.

Genesis 2,4b.7b (SV)

Het heelal is onmetelijk groot. De hemel is onzichtbaar ver. De aarde is vol met mensen. Zij bewegen zich tussen dier en plant. Ze genieten van hun leven. Ze werken zich uit de naad. Ze lijden aan hun bestaan. Wat is een mens? Wat is het doel van jouw bestaan? Hoe heeft God jou eigenlijk bedoeld? Wie ben je eigenlijk?

Stof uit de aardbodem

God schiep hemel en aarde. Hij sprak en alles kwam voor de dag. Licht om te zien. Lucht om te ademen. Grond om op te staan. Planten om te groeien. Een zon om te stralen. Dieren om te bewonderen. Maar vóór alles maakte God jou. Op de dag dat Hij aarde en hemel schiep. Je bent bestemd voor de aarde. Daaruit kom je ook voort. Je wordt pas mens met vaste grond onder de voeten. Je mag de aarde bebouwen en bewaren. Bijna goddelijk ben je geschapen.

En toch ben je niet meer dan stof uit de akker. Adam uit de adama. Stof uit de aardbodem: dat is een mens. Een handvol los zand: dat ben jij. De Schepper maakt er iets moois van. Maar je blijft naakt en kwetsbaar in je bestaan. Eén stuk broosheid dat zomaar uit elkaar kan vallen. Er blijft niets van je over, als God je adem terugneemt. De adem die jou tot levende ziel maakt.

Een levende ziel

Je bent geen plant of dier. Dat zit hem in de aard van het beestje. Dieren lijken op zichzelf. Ze bestaan als mannetje en wijfje. Maar jij lijkt op je Máker zelf. Met lichaam en ziel leef je voor hem. Je denkt en je begrijpt. Je luistert en je spreekt. Je voelt en je hebt lief. Kortom: je verbeeldt God op aarde. Je weer spiegelt iets van je Schepper. Het mannelijke of het vrouwelijke. Een mens alleen past niet in Gods goede schepping. Twee zijn beter dan één. Om met en voor elkaar te leven en te werken. In blote afhankelijkheid en totale gelijkwaardigheid. Om samen het beste naar boven te halen voor God. In liefdevolle gemeenschap. Om te genieten van de levensboom. Om het feest van de schepping te vieren.

Je leven is een geschenk. Je mag leven als een mens. Die andere boom laat je dat zien. De boom van het inzicht in goed en kwaad. Die boom markeert de grens tussen God en mens. Het leven vloeit uit je weg, als je die grens niet respecteert. Maar je zult tot bloei komen en verrukkelijke vruchten voortbrengen, als je niet zelf plukt van de kennis die God jou op zijn tijd en wijze wil geven. De boom van het inzicht wijst je de weg. Leert je vertrouwen op Gods woord alleen.

Gemaakt voor de dag

Wie ben je eigenlijk? Stof uit de aardbodem: een levende ziel. Gemaakt voor de dag. Leven in het licht is je bestemming. In het licht van de dag. De dag die God geschapen heeft. De dag die de duisternis doet inbinden. De dag die

goed en kwaad van elkaar scheidt. In het licht van die bepaalde dag waarop die ene Man opstond om recht te spreken en te doen.

Op de eerste dag kwam je in het licht te staan. Op de jongste dag mag je het licht voor altijd zien schijnen. Je bent er omdat God zegt: Ik ben er. Als je weet wie Hij is, weet je wie jij bent. Hij heeft de dag speciaal voor jou gemaakt. Hij heeft jou geroepen op zijn dag. Als stof uit de aardbodem. Om te verschijnen te komen op zijn grote dag. Als een levende ziel.

Ds. J.A. Roose is predikant van de Gereformeerde kerk te Brouwershaven.

DENK NIET TE KLEIN VAN GOD

P.M. van der Horst

W wandelen met God

Jaap heette hij. 'Heette', want Jaap is inmiddels gestorven. Ik kwam hem voor het eerst tegen in het ziekenhuis. Hij lag naast het zieke gemeentelid, dat ik kwam bezoeken. Zoals ik dat wel vaker doe, ging ik in de zaal ook de andere patiënten bij langs. Zo kwam ik ook bij het bed van Jaap. We kwamen in gesprek met elkaar. Ik merkte dat hij er behoefte aan had te praten. Hij had duidelijk zijn hart op de tong. Vertelde dat hij vrachtwagenchauffeur was. Zevenenvijftig jaar was hij. Er was bij hem kanker geconstateerd. Hij moest geopereerd worden. Daar was het wachten op. Hij vertelde ook dat hij vroeger naar de kerk was geweest. Oud-gereformeerd was hij geweest. Hij had zich daar altijd tegen verzet. Toen huwde hij met een vrouw van de Gereformeerde Kerk (synodaal). Maar al zo'n twintig jaar kwam hij niet meer in de kerk. De preken waren hem te modern geworden. Verhaaltjes, waar hij niets aan had. Daar kon hij ook wel zonder. Maar nu: kanker! Hij wist niet wat hij ervan denken moest. Hij had zich immers 20 jaar afgezet tegen God en de kerk. Hij leefde tussen hoop en vrees. We hebben het toen ook over het geloof gehad. Aan het eind van het gesprek zei hij: *Dominee, ik wil nog graag een keer met u praten.*

Toen ik de volgende keer weer in het ziekenhuis kwam om het betreffende gemeentelid te bezoeken, lag Jaap er ook nog. Hij was blij dat ik kwam. Zijn situatie was nog niets veranderd. Wel was er een worsteling gaande. De duivel wist zijn zwakke plek. En toen in dat gesprek, toen kwamen de vragen die hem m kwelden: *Dominee, is er*

ook plaats voor mij bij Jezus? Mag ik wel een kind van God zijn? Is Hij ook de Redder van mijn zonden?

Ik kom nooit meer in de kerk...! Ik las met hem uit Gods Woord. Naar aanleiding van dat bijbelgedeelte mocht ik het evangelie laten klinken. Sindsdien heb ik hem niet meer gezien.

Weken later werd ik door de familie van Jaap opgespoord. Of ik hen wilde helpen. Want Jaap was gestorven. Hij was in de volle zekerheid van het geloof gestorven. In de laatste weken had hij steeds van zijn geloof getuigd.

Ik kon mijn oren niet geloven. Was deze man tot geloof gekomen? En nu wilde de familie dat ik de begrafenis leidde!

Ik was verbaasd. Dat die man zo zeker van zijn geloof gestorven was!

Waarom was ik verbaasd? Omdat ik te klein had gedacht van God. Omdat ik nog maar zo weinig geloofde in wonderen. Ik geloofde nauwelijks meer in het wonder van de bekering, murw geslagen dat ik was door het steeds grotere aantal mensen, dat God de rug tokeert. Verstandelijk weet je dan nog wel dat mensen tot geloof komen. En je maakt het ook mee. Kinderen van de kerk die de keuze van hun ouders tot hun keus maken. Een wonder? Jazeker. Maar zij waren van jongs af aan opgevoed in de kerk. Je maakt het mee, dat mensen bij de kerk komen door gemengde verkeren. Maar die Jaap? Nee, dat had je niet meer voor mogelijk gehouden. Twintig jaar niet naar de kerk geweest. Maar toch kon hij het op een of andere manier niet loslaten.

Beter gezegd: God heeft hem niet losgelaten. En dan die kanker. En dan die worsteling. En dan opeens die lichtstraal toen hij de liefde van God weer zag. En dan zo veranderd in die laatste weken voor zijn sterven!

Zijn vrouw kende hem niet terug: ze had nooit goed met hem over het geloof kunnen doorspreken hoe graag ze dat ook wilde. Altijd bij hem weer dat verzet tegen zijn opvoeding, thuis... Maar de laatste weken kon zij heel goed met hem praten over het geloof.

Zo heeft God mij; zijn dienst-knecht, stil gezet. Zo moest ik het beeld, dat ik van God had, bijstellen. Het was een uitnodiging aan mijn adres: *Geloof in Mij als de God van wonderen!*

Zou voor Mij iets te wonderlijk zijn?

Herkent u dit? Denkt u ook wel eens: 'Het zal wel nooit gebeuren' of 'Dat kan nooit'. En dat er dan toch iets gebeurt wat je niet voor mogelijk had gehouden?

Sara kreeg van de Here te horen dat zij over een jaar een kind zou krijgen. Sara was oud. Kon menselijkerwijs gesproken geen kinderen meer krijgen. Zij lachte toen de Here dat zei. Maar het is precies zo uitgekomen. Wat zal ze zich geschaamd hebben. Wat zal ze haar beeld van God hebben moeten bijstellen.

Naomi was van hetzelfde laken een pak Met haar man en beide zonen was ze naar Moab verhuisd. Zonder hen keerde ze terug onder begeleiding van haar twee schoondochters. Verbitterd over wat God haar had aangedaan. Orpa en Ruth wilden met haar mee. Maar wat hadden ze daar te zoeken in het land van de

God van Israël? Ze kreeg het gedaan dat Orpa terugging. Maar Ruth klampte zich aan haar schoonmoeder vast. Toen zei Naömi: Zie, **uw** schoonzuster is teruggekeerd naar haar volk en haar goden; keer terug, uw **schoonzuster** achterna.

Ze geloofde niet meer in de **grootheid** van **God**. Ze geloofde niet meer dat die God van Israël nog wonderen **kan** doen, ontgoocheld als ze **was**. Ruth was beter af met haar eigen volk en de goden van de **Moabieten**!

Ongelofelijk dat **kinderen van God zover kunnen komen**!

Dat komt vaak omdat ze te klein denken van God. Omdat ze denken dat God geen wonderen meer **kan** doen. Naömi heeft **het** geweten. Ruth haar besluit stond vast. Ze zou mee met Naömi. Ze zei tegen Naömi: *Waar u heengaat, daar zal ik heengaan, waar u de nacht zal doorbrengen, daar zal ik hetzelfde doen. Want uw volk is mijn volk en uw God is mijn God.* Wat zal Naömi achteraf blij zijn **geweest** dat Ruth toen met haar is mee gegaan. Want toen zij samen in Bthlehem waren gaan wonen, heeft God toch met Naömi een nieuw begin gemaakt. Boaz, een familielid van haar, trouwde met Ruth. En Naömi werd oma. Weg was haar **verbittering**. Ze kon weer blij zijn.

God kan wonderen doen. Toen en ook nu in deze tijd. Ook in dit kleine landje op **Gods** aardbol. In deze maatschappij, die steeds verder van God vervreemdt. Geloven in God is geloven in wonderen. Het is een les, die jezelf steeds **weer** moet **aan**leren. Geloven in wonderen in je eigen leven. Als je moedeloos wordt doordat je steeds weer in zonden valt. Als je **moedeLoos** wordt door de tegenslag, waarmee je in dit leven te kampen krijgt. Geloven in God is ook geloven in wonderen, die Hij bewerkt in de levens van anderen. Wees maar dankbaar dat **God** je wil gebruiken als instrument om anderen blij te maken met het evangelie. Blij te maken met de

boodschap dat er redding van zonden nodig en mogelijk is. En dat er ook **een** Heilige Geest is, die mensen **kan** veranderen. Ook op het laatst van **hun** leven. Zoals Hij ook het leven van Jaap nog heeft veranderd voordat hij ging sterven. Twijfels maakten bij hem plaats voor zekerheid. Zekerheid dat de Here Jezus ook voor **zijn zonden** gestorven was. Geloven in God is geloven in de wonderen die Hij tot stand kan brengen.

Ds. P.M. van der Horst is predikant van de Gereformeerde Kerk van Zwijndrecht-Groote Lindt.

Piel Los
Dood meisje en andere verhalen

Ook in deze uitgave formuleert hij op een treffende en heldere wijze zijn gedachten waarbij ook voor u de situatie herkenbaar is. Een kostelijk boek.

112 pag., ing., f 19,50

de boekhandel

Oosterbaan & Le Colntre B.V.
Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

DE REFORMATIE

Thema-nummer

"Bijbelvertaling"

verschijnt D.V.

6 maart a.s.

bel: 0113 - 215591

H. Prins

Nieuw uitgekomen

We kondigen hier kort enkele nieuw uitgekomen boeken aan. Mogelijk komt ons blad in een bredere bespreking op één of meer titels nader terug.

Abraham Kuyper, A Centennial

Reader, door James D. Bratt.

Deze bloemlezing bevat zestien werken van Abraham Kuyper, vertaald in het Engels. De werken gaan onder andere over politiek, onderwijs, cultuur, sociale problemen en religieuze stromingen van zijn tijd. Uiteraard komen ook zijn ideeën over het Modernisme, algemene genade en soevereiniteit aan de orde.

William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, \$29.99 (498 blz.).

Homofilie en christen zijn door ds.

B. Luiten, A. Balk-Karssenberg, prof. dr. J. Douma, ds. K. van den Geest, en drs. P.M. Wagenaar.

Het GSEV (het Gereformeerd Sociaal en Economisch Verband)

heeft zich in twee studiedagen bezonnen op het onderwerp 'homofilie'.

In deze bundel schrijven auteurs evenwichtig en indringend over dit gevoelige onderwerp. Zij behandelen onder andere bijbelse gegevens, pastoraat aan homofielen, omgang met gemeenteleden. Bij dit alles is een belangrijk uitgangspunt dat er niet **over**, maar met elkaar **gepraat** wordt. In de verschillende bijdragen, maar ook in de vorm van **poëzie** en een interview komt de homofiel dan ook zelf aan het woord.

Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld, f 17,50 (76 blz.).

GOD SPREEKT DOOR HEILIGE LETTERS

B.A. Zuiddam

Vroege Kerk helpt bij moderne levensvragen

Spreekt God vandaag nog **werkelijk**? Veel mensen weten **het** niet meer. Tegenwoordig zijn er theologen die zelf **maar** **bepalen** wat ze van God willen **geloven**. Religieuze **boeken** als de Bijbel zijn daarbij hoogstens een **inspiratiebron**. Volgens veel **Christenen** **sprak** de **Heere** echter betrouwbaar door de Bijbel. Maar deze mensen gebruiken de Schrift, of menselijke samenvattingen ervan, soms als een juridische gebruiksaanwijzing voor een religieus leven. Van een echt persoonlijke verhouding tot de **Heere** is dan weinig sprake. Andere Christenen **zoeken** het bij de Geest. Maar die beginnen dan soms weer vreemde **dingen** te doen, of Bijbelse leer te **verwaarlozen**. Het lachen en blaffen 'in de Geest' van de inmiddels overgewaaide 'Toronto-blessing' is **daarvan** een voorbeeld.

Hoe kunt u betrouwbaar contact met God hebben? Gelukkig hebben Christenen vroeger ook over deze vraag nagedacht. Bijna twee duizend jaar geleden formuleerden Christelijke leiders al inzichten over Gods spreken. Volgens hen spreekt God nu **tot ons** door de Bijbel. Uit geschriften van kerkleiders uit diverse delen van het Romeinse **rijk** blijkt dat de **Schriften** voor hen **gezag** hadden omdat zij **van** God afkwamen. De theologen **van** die tijd vonden het niet nodig om dat Bijbelgezag te beredeneren. Het waren immers woorden van de **Heere**. Daarom waren ze betrouwbaar. Zonder hulp van kerkelijke beslissingen over lijsten van echte Bijbelboeken, herkenden Christenen Gods stem in de **Schriften**.

Het is nooit de bedoeling geweest dat de Bijbelboeken om een andere reden **gezag** zouden hebben. De Kerk heeft dat extra besef in de tijd van de Reformatie. 'We geloven

zonder enige twijfel wat erin staat, omdat de Heilige Geest getuigenis geeft in onze **harten** dat ze van God afkomstig **zijn**.' Dat staat in de Nederlandse Geloofsbelijdenis, hoofdstuk 5. In datzelfde artikel geven de Christenen van die tijd aan, dat ze de Bijbel geloven omdat ze **in** de praktijk van **hun** leven zien dat hij de waarheid spreekt.

Gemeentetheologie?

In onze tijd ontbreekt het soms **aan** gevoeligheid voor de stem van de Geest, en aan persoonlijke ervaring van de betrouwbaarheid van de **Schriften**. Dat **heeft zijn** weerslag gehad op de Bijbelwetenschap **van** deze eeuw. Al te vaak is geen recht gedaan aan de historisch aange-toonde spontane **erkenning** van Bijbelboeken. **Door** deze leemte staan veel populaire gedachten over de vorming van **het** Nieuwe **Testament** als product van de **gemeente**-theologie op een historisch uiterst wankel basis. **De** na-apostolische Kerk produceerde niet **het** Nieuwe Testament, **mals** sommige wetenschappers ons willen voorhouden. Integendeel, de overgebleven documenten van Christelijke leiders uit die tijd, wijzen er juist op dat de Kerk van de tweede eeuw veeleer een product was **van** de **Schriften**.

De Bijbelboeken kregen als boek met een daaraan verbonden auteur reeds zeer vroeg erkenning in de gemeenten. Bijna overal waar **kan** worden aangetoond dat ze bekend waren, **waren** ze gewoonlijk ook erkend. Waarom? Niet vanwege besluiten van de Kerk, maar omdat de gemeente in die Boeken Gods gezaghebbend spreken ervoer. Uiteindelijk kwamen de **Schriften** van een almachtige Schepper die eenheid van waarheid in het universum garandeerde. Daarom **aarzelde**

de Kerk niet om juist tegen ongelovigen te benadrukken dat de **Bijbelse** Geschriften woorden van God zelf waren. Gods openbaring werd zo de alles beslissende norm voor hun doen en denken.

Ook waren de **Schriften** van grote invloed op de **schrijfstijl** van de **kerkleiders** als *Ignatius*, *Irenaeus* en *Clemens*. Dit kwam niet alleen tot **uitdrukking** in Bijbels taalgebruik, maar ook in een bijna singuliere aandacht voor Bijbelse onderwerpen. Bovendien citeerden ze duizenden passages uit de **Schriften**. Vooral de boeken Genesis, Psalmen, Jesaja, Mattheus, Lucas, Johannes, Romeinen en 1 **Korinthiërs** waren erg in **trek**.

Vanzelfsprekend

Schriftgezag was voor de vroege Kerk geen verlegenheid, maar een vanzelfsprekendheid. Dat bleek al vroeg **in** de tweede eeuw. *Ignatius uit Antiochië* is hiervan een voorbeeld. Van de **man** uit de Syrische hoofdstad zijn ongeveer dertien brieven over, waarvan er gewoonlijk zeven voor echt worden gehouden. De grote waarde van zijn werk is dat hij Schriftgezag poneert als een gegeven. De **Schriften** worden gebruikt als bewijs, maar hoeven nooit bewezen te worden. Hier wordt een trend zichtbaar, die dwars door de vroege Kerk waargenomen kan worden. 'Er staat geschreven', was voor *Ignatius* het einde van alle tegenspraak. Als hij Bijbelse wonderen verhaalt, zet de **kerkleider** **deze** kracht bij met woorden als 'echt waar!'

De afkomst van de **Schriften** hing nauw samen met hun gezag. De Kerk had geen ingewikkelde theorie over Schriftgezag en -inspiratie, waarmee theologen de **aanvaardbaarheid** wilden aantonen.

Openbaring en waarheid stonden voor hen op hetzelfde vlak. Daarom konden kerkleiders de betrouwbaarheid van de Bijbelboeken verdedigen door een beroep op een Bijbeltekst. Op deze wijze gebruikte Clemens van Alexandrië bijvoorbeeld 2 Timotheus 3, vers 16. Schriftpassages waren waarheid van God. Hoewel deze waarheid soms buiten de directe controle van onze zintuigen of ons verstand ligt, **was** ze voor de vroege Kerk daarom **niet minder** waar.

Waarheid

Het waarheidsgehalte van Bijbelse **'uitspraken'** was voor de theologen van die tijd erg belangrijk. De **Kerk** gebruikte de Schriften als maatstaf om dwaalleer, zoals de gnostiek, af te wijzen. Juist omdat de Bijbelboeken van God **kwamen**, konden **kerkleiders** hen gebruiken als bewijs. Dat was voor hen geen sprong in duistere irrationaliteit. Geloof **en** verstand **waren** **gem** concurrenten. De geleerde **kerkleider** Irenaeus van Lyon is hiervan een goed voorbeeld. Als iemand namens God sprak, deed hij dat volgens Irenaeus zonder leugen. De **eenheid** in de Bijbelse boodschap werd voor Irenaeus **gegarandeerd** door de ene God en Vader zelf. **Dezelfde** God had tot Mozes, de profeten en de apostelen gesproken. Daarbij speelde de **Heere Jezus** ook een belangrijke rol. Christus **was** voor hem overal in de boeken van Mozes **werkzaam**. Irenaeus aarzelde niet om te zeggen dat de woorden van Mozes **eigenlijk woorden van Christus** zelf waren geweest!

'Gedicteerd'

Anders dan bij sommige hedendaagse theologen, ging Gods spreken niet door een filosofische filter van existentialisme of Barthianisme. In de vroege Kerk leefde sterk de gedachte dat de woorden van de profeten en de apostelen neergeschreven waren door Gods besluit. Zo **waren** ze 'de zuil en het fundament' voor het geloof van de Christenen die na hen kwamen. Om zulk werk te kunnen leveren, hadden de apostelen volmaakte kennis ontvangen van de Heilige Geest. Irenaeus

schreef letterlijk: 'De Schriften zijn immers volmaakt, aangezien ze door het Woord van God en Zijn Geest zijn gedictieerd.' (*dictatae*) Daarom kon de **kerkleider** de woorden uit Openbaring (22:18,19) over 'af- en toedoen', letterlijk toepassen op de Schriften in het algemeen.

Ook iemand als Clemens van Alexandrië was heel specifiek over het spreken van God door de Schriften. De Heere sprak **verbatim** door de mond van apostelen en profeten. De **man** uit Egypte schreef in dit verband over 'heilige letters en lettergrepen.'

Hoewel de theologen van die tijd heel goed onderscheid wisten te maken tussen mythe en geschiedenis, rekende men Bijbelse geschiedenis tot dat laatste. Verhalen als over de **vuurzuil** in de woestijn, waren **geen** vrome sprookjes met een religieuze opvoedkundige waarde. 'Wel waar, **maar** niet echt **gebeurd**', kwam in hun theologisch lexicon niet voor. Alles in de Schrift was betrouwbaar omdat het gesproken was door de 'Mond van God', zoals Clemens graag de Heilige Geest aanduidde. De Geest nam mensen en hun taal in dienst, maar het eindresultaat werd niet aangetast door zondigheid of **onwaarheden**. Hoewel dat wel gezegd kon worden van kerkelijke traditie in bredere zin, gold dat niet voor de **Schriften**. De Alexandrijnse **kerkleider** **was** geen gnosticus.

Ervaring

Maar het spreken van God in de Schriften mag nooit alleen maar theoretisch **vaststaan**. In de oude Kerk hing **het Schriftgezag** **nauw** samen met een persoonlijke verhouding van de Christen tot God. De Heere sprak door **mensenmond**. Het **eindprodukt** van dit proces waren de Schriften. De Bijbelse boeken hadden gezag omdat de Heere zelf aan het woord was. God had alle recht op vertrouwen **en** gehoorzaamheid. **Clemens van Alexandrië** **was** een goede vertegenwoordiger van deze **gedachtengang**. De Egyptische **kerkleider** stelde dat God letterlijk sprak door de **bijbelschrijvers**. Bet **was** de **sten** van de Hei-

land en van de Heilige Geest die de Psalmen van David hadden gezongen. Clemens zou hebben gezegd: 'zingen', want hun spreken was voor hem een realiteit in het heden. De profeten namen het woord, **maar** de Geest die levend maakt, sprak en spreekt door hun mond. Daarom werd door de Kerk het schriftelijke middel dat God gebruikt had, niet **verabsoluteerd**. Het ging in de eerste plaats om de ervaring van Gods betrouwbaar spreken. Inhoudelijke waarheid **kon** ook anders dan op schriftelijke wijze, worden doorgegeven. Iemand als Irenaeus vond het niet uitmaken als Gods waarheden beleden en geleefd werden, zonder dat er apostolische **Schriften** in de buurt waren. **Het** ging hem om de inhoud en niet om het middel. Toch was dat geen aanleiding om de betrouwbaarheid van het schriftelijke middel te ontkennen. We zagen juist al dat Irenaeus het als 'gedictieerd door God' beschouwde. Voor hem ging het om één waarheid die gebruik kon **maken** van diverse kanalen. Dezelfde Geest **kon daarmee** overal **werken**. Maar Irenaeus maakte Geest en waarheid niet los van elkaar. Uitspraken **van de Kerk** die tegen de Schriften ingaan, **waren** voor hem niet in de denken. Zelfs niet met een beroep op de Heilige Geest. Waarheid was juist **een kenmerk** van de Geest.

Daarmee heeft de vroege Kerk een belangrijke boodschap voor onze tijd Geest en Bijbel horen bij elkaar. Wie de Bijbel aantast, bedroeft ook de Geest. Het is Zijn Woord. Beiden maken aanspraak op **waarheid** en betrouwbaarheid. De Geest vraagt dezelfde gehoorzaamheid als het Woord. Maar de Bijbel zonder de Geest gaat ook niet. Zonder echt leven in de **gemeenschap** van de Geest, loop **onze** verhouding tot de Vader **scheef**. Wat doorgaat **voor** het gehoorzaam **zijn** aan God is **dan** in feite een wettische theorie over de dienst aan de Heere.

Dr. B. Zuidam is **Ermelo** is **gepromoveerd** in de **Godgeleerdheid**, op het vakgebied van de **vroege Griekse en Latijnse patristiek**.

OMGAAN MET DE DOOD IN DE OPVOEDING

J.J.D. Baas

Opvoeding en
onderwijs

Het was een dag als alle andere in oktober. Buiten is **het grijs**. Een temperatuur van rond de twintig graden. Een drukke dag met meer dan één vergadering op het programma. Tijdens vergaderingen **probeer je** zo goed mogelijk af te schermen voor signalen van **buiten**. Geen telefoon en zo...

Halverwege de eerste vergadering staat een collega voor de deur. **'Mag ik even storen? Er is voor je gebeld uit Voorburg. Met het dringende verzoek om snel te reageren.'** & hart bonkt in je keel, wat zou er gebeurd zijn? Zou er iets met vader zijn? Je zoekt **\$nel** een gelegenheid om te bellen. Een buurvrouw van vader. **'Mogen we het huis binnengaan? Het licht brandt en de gordijnen zitten nog dicht. Zonder er lang over na te denken geef je toestemming. Een uur later is alles duidelijk: vader is overleden. Plotseling. Je vult echt even stil. Wat nu? Hoe zal het zijn gegaan? Zou hij nog veel pijn gehad hebben? Heerlijk dat hij verlost is van alles wat hem hinderde. Welke acties worden er van je verwacht? Je voelt nog geen verdriet. Er moet veel in gang gezet worden. Waar begin je? Eerst even onze kinderen die nog bij me op school zitten uit de groep halen.**

'Ik heb een nare mededeling.' Nu je het zelf moet verwoorden, voel je pas verdriet. Dringt het nu pas echt tot je door? Je zegt snikkend tegen je kinderen: **'Opa is vannacht overleden.'** De twee kinderen barstten dadelijk uit in tranen. Je drukt ze dicht tegen je aan. **'Hij is nu niet meer zo alleen. Hij is bij de Here God, daar heeft hij het nu altijd fijn.'** Met die woorden probeer je jezelf en de kinderen te troosten.

Rouw een natuurlijke reactie

De dood komt nooit zoals jij het had gedacht. De dood kiest zijn eigen tijd en zijn eigen weg. Je kunt je daardoor ook nauwelijks op rouw voorbereiden. Als het je treft is het toch weer anders, dan je het je had voorgesteld.

Elke dag worden er mensen geconfronteerd met verlies van een geliefde. Dat kan totaal onverwacht zijn. Het kan ook na een langdurig ziekbed, als men de dood al maandenlang heeft zien aankomen. Het verlies van iemand treft meestal een hele omgeving: ouders, broertjes en zusjes, opa's, oma's, een buurt, nabije vrienden en kennissen, collega's, een hele school of een schoolklas. Veel mensen krijgen zo te maken met rouw. Niemand ontkomt aan het een of meerdere keren rouwen in het leven.

Ook onze kinderen niet. Daarom wordt er in deze rubriek aandacht voor gevraagd. Wat is rouwen eigenlijk en wat gebeurt er dan met jou en met je kind? Hoe ga je daar op een goede manier mee om in huis of op school. Kun je wat doen aan voorbereiding? Wat kan de omgeving doen?

Niemand ontkomt aan het een of meerdere keren rouwen in het leven. Ook onze kinderen niet.

De aanleiding voor dit artikel ligt voor een deel in het feit dat ons gezin met rouw werd geconfronteerd. Kort na elkaar stierven de oma en opa van onze kinderen, mijn ouders. Je leert daarvan. Achteraf was je misschien liever anders met be-

paalde zaken omgegaan. **Het** gaat er daarom niet over hoe **het** is gegaan, maar wat je zou kunnen doen bij rouw. Een **tweede** aanleiding ligt in twee werkstukken van studenten aan de Pabo te Zwolle. En passant neem ik nog wat gegevens mee van een boekje dat verscheen als gevolg van een werkstuk van Pabostudenten.¹

Wat is rouwen?

Rouwen is feitelijk verdriet hebben, droefheid, smart voelen. Het is dus een gevoel, **een** psychisch proces **waarin** een mens verkeert. Rouwen komt vooral voor na het sterven **van** een geliefde of bekende. Bij een kind kan het sterven van **een** geliefd huisdier heel ingrijpend zijn. Dat **kan** voor een kind soms veel erger zijn dan het sterven van opa of **oma**.

Rouw **kan** tevens te maken hebben met een algehele situatie **van** zorg of verdriet. In het bijbelboek Esther is te lezen dat de mensen rouwen en vasten naar aanleiding van de maatregelen van Haman. Ezra bedreef rouw over de trouwbreuk van de ballingen. Gevoelens van rouw **zijn** er bijvoorbeeld ook na een echtscheiding, of in situaties waarbij andere, ernstige teleurstellingen verwerkt moeten worden. **Bijvoorbeeld** na de mededeling: "Uw kind kan niet langer op het gewone basisonderwijs blijven, er is voor hem speciaal onderwijs noodzakelijk." Dan komt er bij de ouders een rouwproces op gang. Je zou samenvattend kunnen zeggen: elk groot verlies brengt vormen van rouw met zich mee.

In dit artikel ligt de nadruk op het rouwen bij een sterfgeval. Dat neemt niet weg dat veel van wat hier beschreven wordt ook **van** toepassing kan **zijn** op andere situaties. Bij **rouw** geldt: hoe nauwer de band met de overledene, des te sterker wordt de **rouw** gevoeld. Hoe meer iemand een rol **heeft** gespeeld in je leven des te **nadrukkelijker** 'en vaker zal rouw zich openbaren. Je mist zo iemand in je dagelijkse

leefpatroon. Dat **roept** gevoelens van **leegte** of verlorenheid op.

Bij een kind kun hef sterven van een geliefd huisdier heel ingrijpend zijn, Dat kan voor een kind soms veel erger zijn dan hef sterven van opa of oma.

Onwezenlijk

Rouw uit zich meestal door huilen. Al is dat niet vanzelfsprekend. In onze cultuur is dat helemaal geen echte regel, in tegenstelling tot de rouwuitingen in Oosterse landen. Denk daarbij aan de beelden van huilende mannen en vrouwen in **Jordanië** bij het sterven van hun koning. Je kunt in onze cultuur **niet** zeggen dat **iemand** die **niet** huilt bij een sterfgeval geen verdriet heeft. **Waarom** we het verdriet meer verstoppen? **Ervaren** we het als een teken van zwakte? Mag je **dan** niet **zwak** zijn? Mag een man niet huilen, zoals een bekend liedje liet weten?

Het sterven van een geliefde is **voor** iedere nabestaande zeer ingrijpend. (Zo'n geliefde kan **voor** het kind ook een huisdier zijn.) Het verandert je leven voorgoed. Nooit meer contact met die persoon. Alleen in de herinnering leeft hij of **zij** nog **voort**. Dat is w onwezenlijk. En dat doet iets met je. Het zet je aan het denken. Gedachten die dan bovenkomen zijn bijvoorbeeld: wat beleeft hij op dit moment? Ervaart hij onze rouw? Waarin zal ik hem missen? In **welke** situaties merk ik dat het meest? En allerlei herinneringen uit het verleden komen weer boven. Soms komen er schuldvragen bij je op: dit zou ik nog met hem hebben willen uitpraten. Nu kan dat nooit meer.

Als bij een volwassene al zo veel vragen opkomen rond het sterven, hoe veel meer zal dat dan bij een kind zijn. Wij vinden het al moeilijk te bevatten wat de dood precies is. We **kunnen** soms enorm met

onze vragen daarover **rondtobben**. Jonge kinderen gaan daar meestal heel ongecompliceerd mee om. Maar **intussen** hebben ze toch ook hun vragen, en die kunnen soms heel diep **gaan**. Die vragen verdienen onze aandacht en tijd. En daar kan een ouder soms weinig ruimte voor hebben. Of we hebben het idee dat we onze kinderen met het prijsgeven van onze rouwgevoelens te zwaar belasten?

En **daarbij**: Is er ook plaats voor de stilte tijdens de rouw? Of moet er altijd maar gepraat worden? In het bijbelboek Job lezen we van de indrukwekkende stilte van zijn vrienden. **Misschien** zei die stilte wel meer **dan** alle woorden die zijn vrienden daarna tot Job gesproken hebben. Zijn **we** tegenwoordig bang geworden voor de stilte? In de stilte **kun** je ook aan je kinderen laten zien hoe diep je onder de indruk bent van de dood.

Hebben we hef idee dat we onze kinderen met hef prijsgeven van onze rouwgevoelens te zwaar belasten?

Benoemen

Er komt bij rouw een psychisch proces in je op gang. Je **kunt** dat niet beheersen. Het overkomt je. Je **kunt** het wel proberen weg te duwen, maar waarom zou je? Juist voor je kinderen kan het goed **zijn** je rouw te laten zien. Verdriet hebben en tonen is geen schande of **een** stukje zwakte. Het is toegeven **aan** een gevoel dat in je **leeft**. Daar mag je je kinderen in laten delen. Het is zelfs belangrijk dat kinderen zien dat de dood iets ergs is. Hij is de laatste vijand. Hij is de ergste straf, die we over ons gehaald hebben door de zonde. Laat door het uiten **van** je gevoelens je kind maar weten dat de dood een afschuwelijke macht is in het leven. Jij en ik kunnen hem niet aan. De dood is zelfs **sterker** dan pappa en mamma **en** de

knapste dokter. Daar hoeft je niet omheen te **gaan** met je kinderen. Door dat te **benoemen** met je kinderen ontstaat er de ruimte om juist de geweldige overwinningmacht van Jezus te laten zien. Hij was de **Eni-**ge die de dood wel **aankon**. Hij heeft hem verslagen. Maar daarom is de dood nu nog wel erg, die vreselijke, akelige, definitieve **banden-doorsnijder**. Mede in het belang van de geloofsopvoeding van je kind: duw je de **rouw** niet weg. Misschien dacht je dat je je kind **beschermde** door je **gevoel** te verstoppen. Maar daarmee help je je kind niet. Rouw mag gezien worden. Je leert je kind **daardoor** ook rouwen. Er is op deze aarde plaats voor verdriet.

Als je het wegstopt en de rouw voor je zelf houdt kan een **kind gaan** denken dat rouwen niet mag. Dat het iets verkeerd is. **Mede** door de rouw te laten **zien**, leren we onze kinderen uit te **kijken naar** de **eeuwige** vreugde die er aankomt. 'Hij zal alle tranen van **onze** ogen afwissen,' staat er in het **laatste** bijbelboek Openbaringen. Dat betekent dat tranen hier op aarde een realiteit **zijn**. En dat mogen kinderen weten. Daarmee komt Zijn beloofde heerlijkheid des te meer in beeld.

Als je verdriet wegstopt en de rouw voor je zelf houdt kan een kind gaan denken dat rouwen niet mag.

Geen plaats voor rouw?

In onze tijd lijkt er geen plaats **meer** te zijn voor de dood en de daar op volgende rouw. Het past niet bij de **moderne mens**. Die moet eerder iets van onsterfelijkheid uitstralen. We moffelen de dood liever een beetje weg. En daardoor kan de verwerking in de knel komen. En dat kan je **later** opbreken. In een dorp als Staphorst/Rouveen is de rouw tot in de **kleding** zichtbaar. **Een** begrafenis is in die omge-

ving nog met allerhande zinvolle rituelen omgeven. Als je alleen al let op de zogenaamde **burenplichten**. De rouw heeft zijn vaste regels. De dood heeft daar nog een plaats in het leven. Ruimte voor rouw helpt **het** verwerkingsproces. Het is bespreekbaar gebleven.

In de westerse landen zijn gebruiken rond de rouw in de 20e eeuw sterk versoberd. Dat heeft waarschijnlijk te **maken** met het verdwijnen van bredere **samenlevingsverbanden** (grootfamilies, dorpsgemeenschappen, enz.) en toegenomen **rationaliteit** en nuchterheid. Gevolg hiervan is dat wel wordt geopperd dat in de 20e eeuw de dood de seksualiteit als taboe zou hebben afgelost.

Kinderen leren tegenwoordig niet meer te rouwen,

We leven veel meer op onszelf. We weten nauwelijks wie er drie huizen verderop woont. De verre burens, onze **straatgenoten**, **kunnen een** familielid **gaan** begraven zonder dat we er iets van weten of merken. Dat is beslist **een** sociale verarming. Pas maanden later hoor je van je burens wat voor **verdriet** zij beleefd hebben. En wij maar **denken** dat ze er elke avond fijn op uit trokken.

Deze situatie **beïnvloedt** onze kinderen. Rouw komen ze in hun leven vrijwel alleen tegen als het ze heel direct raakt. En dan **gaat het meteen ook** zo diep. Kinderen **leren tegenwoordig** niet meer te rouwen.

Hoe rouw je?

In een rouwproces zitten allerlei **fases**. De meest voorkomende **zijn** wel: ontkenning, ongeloof, protest, wanhoop en tenslotte de berusting en onthechting.

Er zit geen wetmatige volgorde in **m'n** proces. Je zit ook niet voortdurend in **een bepaalde** fase. **Zeker** bij een kind **merk** je er soms helemaal niets van. Ze zitten **soms** rustig te

spelen alsof er niets aan de hand is. Maar opeens komen ze **dm** naar je toe met allerhande vragen: "Oma is nu bij de Here, hè pap? Kan ze **ons** nu ook nog zien? Wat voor kleren dragen mensen in de **hemel**? Ziet oma opa **nu ook weer**?" En vervolgens gaan ze **m jouw** antwoorden **weer** gewoon verder met hun spel. Als je kind ouder is, houdt het sterker rekening met jou en jouw gevoel. Ze **beginnen** er maar liever niet over, omdat ze niet goed in kunnen schatten **wat** het bij jou als volwassene los zal **maken**. Ze willen je niet **kwetsen**. Jonge pubers kunnen soms met **zwaarmoedige** vragen worstelen. "Is oma echt wel bij de Here? Ze **kon** in **het laatste** van haar leven zo lelijk doen." Je kind **kan** daar, zonder dat je het merkt, **nachtenlang** slecht van **slapen**. Ze **durven** deze vragen ook nauwelijks aan de orde te stellen. Een **belangrijke reden kan** zijn dat ze jou me? die twijfel geen verdriet willen doen.

Kinderen rouwen zeker niet minder dan volwassenen. Alleen ze uiten het heel anders. In veel **gevallen** op een natuurlijker manier. Volwassenen zijn zo door de cultuur beïnvloed in het rouwgedrag.

Kinderen lopen in rouwprocessen het gevaar over het hoofd gezien te worden.

Het is opmerkelijk dat **kinderen** bij rouw vaak aandacht te **kort komen**. Als we een **rouwkamer** binnengaan, of bij **een** begrafenis zijn, spreken we meestal met de volwassen nabestaanden. We condoleren ze en praten met **ze**, maar we lopen langs **de kinderen** heen. **Dat** doen we vaak al als een gezinslid, bijvoorbeeld een van de ouders overleden is, maar **ook** als het **hun** overleden oma **betreft**. Vinden we het moeilijk om ze te benaderen? En dat terwijl ze juist in die fase wat extra **aandacht nodig** hebben. Zij moeten ook hun verhad kwijt. De ouders van het kind

kunnen in de eerste periode zo in beslag genomen zijn door verdriet, **dat** ze lamgeslagen zijn en aan hun kinderen op dat moment niet toekomen. **Of** alles **wat rond** een begrafenis geregeld moet worden vraagt zoveel aandacht van ze, dat de kinderen er bij inschieten. **Dan** ligt daar een taak voor vrienden en kennissen.

Kinderen lopen in rouwprocessen het gevaar over het hoofd gezien te worden. Terwijl ook **zij** juist recht op onze aandacht hebben. Dat geldt overigens ook als je kind rouwt om **zijn** gestorven hamster of zijn overleden hond. Je kunt dat niet afdoen met 'Het was maar een beest, we kopen wel een nieuwe.' **Dan** zou je kind zich in het verdriet niet serieus genomen voelen. Stel je voor dat anderen jou met die woorden zouden troosten. Hoe kun je dan wel aanpakken? **Probeer** in die situatie eens door te dringen in het gevoel van je kind door er naar te vragen. Ben je erg verdrietig? Hoe voel je dat? **Waar denk je nu aan? Zullen** we je hamster samen begraven in de tuin?

Als je gewend bent je gevoelens met je kind te delen, zal dat ook in tijden van rouw zijn uitwerking hebben.

Rekening houden met

Kun je je kinderen voorbereiden op rouw? En wat zou je er mee willen bereiken? Zou het een stiekeme poging zijn om de ernst van de dood en de rouw voor de kinderen te verzachten?

Het is een goed dat de kinderen weet hebben van de ernst van de dood. **Want** ze worden er in hun leven nu eenmaal mee geconfronteerd. Maar je kunt je kind niet echt voorbereiden op rouw. Dat lukt niet omdat het diepe gevoel dat daarbij hoort nauwelijks geoefend kan worden. **Je kunt je kind respect bijbrengen** voor rouw en dood. Je kunt

ze leren dat rouw en dood reëel zijn en dat ze een plaats mogen hebben. Maar je kunt ze er niet echt op voorbereiden.

Hier geldt hetzelfde dat voor zoveel opvoedingssituaties geldt: **Geef** in de relatie met je kind in heel de opvoeding ruimte aan gevoelens. Laat ze zien. Vertel regelmatig wat je voelt in bepaalde situaties. Als je blij bent, of bezorgd. **Wat** je op dat moment bezig houdt en **waarom**. **Als je dat gewend bent zal** dat het gesprek vergemakkelijken als er rouw in je leven komt. Want rouw is een gevoel.

Als je gewend bent je gevoelens met je kind te delen, zal dat ook in tijden van rouw zijn uitwerking hebben.

Laaf de school er voor zorgen dat het rouwprotocol een uitvloeisel is van een algemene aandacht voor gevoelens van kinderen.

De school kan een rouwprotocol opstellen. Dat is een goede zaak. Maar laat de school niet denken dat ze daarmee alles geregeld heeft. Ieder sterfgeval staat op zich. Ieder kind reageert anders. En als de school in andere situaties weinig ruimte geeft aan het uiten van gevoelens, werkt een rouwprotocol misschien technisch perfect, maar daar is ook alles mee gezegd. Laat de school er voor zorgen dat het rouwprotocol een uitvloeisel is van een algemene aandacht voor gevoelens van kinderen.

Door het opstellen van een protocol in de school laat men merken dat rouw bespreekbaar is. Je spreekt bijvoorbeeld af hoe je er in de groep mee om kunt gaan. Als daar naast maar duidelijk is dat de leerkracht dat op een persoonlijke manier invult. Een manier die bij hem/haar past. Er zijn voorbeelden van rouwprotocollen voor scholen beschikbaar.

Maar wat doe je op het moment dat de dood echt toeslaat, als een blik-

semflits, vlak naast je? Dan kan een protocol houvast bieden, maar zorg er dan in de eerste plaats voor dat: je als leerkracht echt bent. Dat je je echt betrokken voelt als meester of juf. **Geef** door je houding ruimte voor het gevoel van het kind. Je kunt er in de groep over praten, samen met het kind (na overleg). Je kunt het kind een hoekje in het lokaal geven waar het zich even terug kan trekken.

Verwerking

Voor het verwerken van een gevoelig verlies is het vooral van belang dat het bespreekbaar is. Die situatie zou gecreëerd moeten worden. Dat bespreekbaar maken gaat voornamelijk van de volwassene uit. Deze kan daarvoor openingen bieden. Het kan voor het verwerken belangrijk zijn dat het kind de overledene te zien krijgt. Ieder beoordeelde dat in zijn situatie. Kinderen gaan namelijk meestal heel natuurlijk om met een dode. Wij vinden het zien van een dode vaak heel eng en brengen dat gevoel dan over op onze kinderen. Kinderen blijken er wel heel nuchter mee om te kunnen gaan.

Betrek je kinderen bij het invullen van de begrafenisondernemer. In deze tijd is er weer meer aandacht voor een eigen invulling als familie. De familie begraaft een geliefde en niet de begrafenisondernemer. Hij voert uit wat de nabestaanden willen. Kinderen kunnen soms op ontroerende wijze een door de overledene geliefd lied zingen of een brief aan oma voorlezen. Eigen invulling (ook door kinderen) ondersteunt het verwerken.

Soms kan één opmerking van een kind, of zijn arm om je schouder je boven het verdriet uitvullen.

Je helpt het verwerkingsproces enorm als vrienden en kennissenkring, als je met allerlei reacties

komt met herinneringen aan de overledene. Daar genieten de kinderen ook van: "la zo was onze opa."

Verwerken wil zeggen dat het verdriet een plaats krijgt in je leven. Het betekent nooit dat het verdriet over is. Dat denken we wel eens. Want de mensen gaan weer over tot de orde van de dag. Het gemis lijkt geen gemis meer. Maar dat blijkt schijn. Je kunt er wat nuchterder mee omgaan, maar een geliefde blijf je missen. Nooit meer contact. De lege plaats is niet op te vullen. Daar hoeft je niet dramatisch over te doen. Want je weet waar de gelovigen heen zijn gegaan. Ze hebben een prachtige plaats gekregen. Verlost van ziekte, ouderdom, gebreken, pijn. Die wetenschap is een enorme steun. Vreugde en verdriet liggen dan dicht bij elkaar. Kinderen willen dat graag met je delen. Ze hebben je daarbij nodig. En jij hebt je kinderen nodig. Zij kunnen jou helpen met de verwerking. Soms kan één opmerking van een kind, of zijn arm om je schouder je boven het verdriet uit tillen.

Dat zijn dan de lichtstralen van God in een donkere tijd.

"Mamma is nu in het huis van de wolken" door M.Bondt en G. de Ruiter. In de serie Opvoeding en Onderwijs. Uitgave GPC en GH/Zwolle.

Dhr. J.J.D. Baas is directeur van een gereformeerde basisschool.

Conflicten, botsende standpunten...

HAITSMA Mediation

ir. W.Haitsma n.m.i.-mediator
Midlumerlaan 79 8861 JJ Harlingen
pL (0517) 413217 fax (0517) 417995
e-mail: haitsma.man.ass.@wxs.nl

MEDIATION

een wezenlijk andere manier
voor het omgaan met geschillen

Bibliotheek Bralectah

gereformeerde bibliotheek voor
mensen met een leeshandicap

...Heeft

De Reformatie
ook in
gesproken vorm.

Telefoon 0521 - 515946

UIT DE KERKEN

Radiokerkdienst

Op D.V. 28 februari a.s. (17.00 uur) zal de Stichting Zendtijd voor Kerken een radiokerkdienst uitzenden vanuit de vrijgemaakte Gereformeerde Kerk te Ommen. Vooranger zal in deze dienst zijn ds. R.Th. Posma.

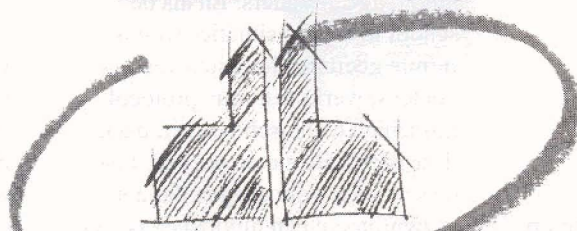
Kerkbladen.....

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spokenburg
Tel (0331) 29979 99 - Fax (0331) 29979 98

donatus

Verzekert

van Avondmaalstel tot Zadel dak
alles onder uw kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 de verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere venekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollandlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

ALLES WAT ADEM HEEFT LOVE DE HERE

Lied
van de week

In het Liedboek voor de Kerken en het Gereformeerd Kerkboek staat het volledige Geneefse psalter, dat in de gereformeerde kerken vanaf de zestiende eeuw in gebruik is. Daarnaast treffen we in de **geza-**ngenafdeling van het Liedboek liederen aan waar boven staat 'naar *Psalm ...*'. Het lied van deze week is daar één van: 'Alles wat adem heeft love de Here'. Dit lied is gemaakt 'naar Psalm 146'.

Op grond van dit **opschrift** verwachten we misschien te maken te hebben met een berijming (**schriftberij-**ming), zoals de **gereformeerde** traditie die voort heeft gebracht. Toch is dat niet het geval. Het gaat hier namelijk om een lied uit de lutherse traditie. De dichter-predikant, Johann Daniël Herrschmidt (1675-1723) werkte vanaf 1715 als hoogleraar aan de theologische **faculteit** van de universiteit te Halle, het bolwerk van het **luthers** piëtisme.

Al in de zestiende eeuw **was** duidelijk dat lutheranen en gereformeerden beiden de psalmen als de belangrijkste, centrale liederenschat van de kerk erkenden. De hoge waardering blijkt bij **Luther** o.a. uit zijn typering van het boek der Psalmen als 'eine kleine Biblia'. De psalmen zijn volgens de Wittenbergse reformator een samenvatting van heel de Schrift. Een reden te meer om te zorgen dat de kerk de psalmen kon zingen: zo komt het Woord van God onder het volk!

Daartoe werden psalmen in de lutherse en gereformeerde kerken in berijmde vorm uitgegeven.

Psalmberijming en psalmlied

De uitgangspunten bij het berijmen van de psalmen verschilden echter tussen lutheranen en gereformeer-

den. Laatstgenoemden hechten eraan dat de onberijmde tekst zo getrouw mogelijk werd weergegeven in de berijming, dat **wil** onder meer zeggen: met zo min mogelijk aanvullingen of coupures. (Dit alles wordt doorgaans aangeduid met de **term** 'tekstgetrouwheid'). Een belangrijk aspect is ook dat nieuwtestamentische interpretaties **van** de psalmen vermeden worden.

De lutheranen **kozen** een ander uitgangspunt voor het **berijmen** van psalmen. Zij ontwikkelde het zogenaamde psalmlied. Daaronder verstaan we een lutherse bewerking van een psalm, waarin vrijer met de onberijmde tekst wordt omgegaan dan bij gereformeerden. Belangrijk is hier vooral dat de oudtestamentische **psalmtekst** vanuit het Nieuwe Testament geactualiseerd en geëxegeseerd wordt. Dit kan met zich meebrengen dat elementen uit de grondtekst weggelaten of gewijzigd worden. Een voorbeeld van een dergelijk psalmlied is het overbekende Een vaste burcht, Luthers psalmlied bij **psalm** 46. Dit lied is een extreem voorbeeld van de vrijheid die **Luther** nam bij het bewerken van een psalm: veel elementen uit de onberijmde tekst zijn weggelaten, terwijl er veel nieuwtestamentische bevoordingen gebruikt worden. De meeste lutherse psalmliederen sluiten echter dicht bij de onberijmde tekst aan.

Wie de onberijmde tekst van psalm 146 naast het lied van Hem-schmidt legt, ontdekt dat de psalmtekst vrij nauwkeurig gevolgd wordt. Toch hebben de dichter en vertaler zich t.o.v. de **psalmtekst** diverse vrijheden veroorloofd. Over het geheel genomen is het lied aanzienlijk langer van stof dan de on-

berijmde tekst. Het lied bevat tevens nogal wat aanvullingen. Zo zijn de tweede helft van het eerste vers en het **hele** laatste couplet niet in de onberijmde psalm terug te vinden. Een ander voorbeeld: de acclamatie 'halleluja', **waarmee** de psalm opent en eindigt, wordt in het lied als refrein-regel **gebruikt** **waarmee** elk couplet eindigt. Hierdoor krijgt het lied overigens wel een uitbundig hymnisch accent. Een opmerkelijke vrijheid heeft de dichter zich veroorloofd door de psalm in de coupletten 3 en 7 onmiskenbaar in een nieuwtestamentische setting te plaatsen. In het derde vers horen **we** de bekende woorden uit Romeinen 8:31-39 meeklinken. Het laatste vers van het lied bevat behalve een verwijzing naar psalm 150:6, ook de **trinitatische** lofprijzing: 'Love dan ieder die Hem vreest Vader, Zoon en **Heilige Geest!**'

Gezien deze (deels nieuwtestamentische) uitweidingen is dit lutherse psalmlied niet aan te merken als een alternatief voor de ons bekende Genéefse psalmberijming. Net zomin als bijvoorbeeld de liederen Een *vaste burcht* en O God die *droeg* ons voorgeslacht als vervangingen dienen voor de berijmingen van respectievelijk psalm 46 en 90.

Melodie

De melodie, waarvan de componist niet bekend is, werd voor het eerst gepubliceerd in de bundel *Christliche Seelenharpf* (Ansbach 1664). Het is een op en top barokke melodie. Aan de melodie is af te lezen dat zij ontstaan is in een tijd waarin het **kerk**lied invloeden onderging uit de wereldlijke muziek. Zo ver-

21 Lobe den Herren, o meine Seele

naar Psalm 146

naar Christliche Seelenharpf, Ansbach 1664

2 Vorsten zijn mensen uit aarde geboren,
zij keren eens tot aarde weer;
rijkdom en macht, het gaat alles verloren,
niemand gedenkt hun daden meer.
Machtigen wanklen in hun waan, –
roepen wij dan de Here aan.
Halleluja! Halleluja!

3 Welgelukzalig is ieder te noemen,
die Jakobs God als helper heeft!
Wat zou hem schaden, wie zou hem verdoemen,
die dag aan dag met Christus leeft?
Wie met de Heer te rade gaat,
die staat Hij bij met raad en daad.
Halleluja! Halleluja!

4 Hij is 't, die hemelen, zeeën en aarde,
die al wat is tot aanzijn riep,
de enige God die zijn macht openbaarde, –
Hem is gehoorzaam wat Hij schiep.
Hij, die het al heeft in zijn hand,
houdt ook ons zwak geloof in stand.
Halleluja! Halleluja!

5 O gij verdrukten, die onrecht moet lijden,
Hij die u recht verschaft is hier!
Hongrige, Hij wil u spijze bereiden,
dorstige, zie de heilsrivier!
Zijt gij geboeid, Hij maakt u vrij;
God schenkt genade velerlei.
Halleluja! Halleluja!

6 Vreemdeling, die hier op aard moet gedogen,
dat u de haat der mensen treft,
Hij richt u op, al gij neer zijt gebogen
en Hij buigt neer wie zich verheft.
Zijt gij in rouw, God is uw licht;
Hij schenkt, o blinde, u 't gezicht.
Halleluja! Halleluja!

7 Roemt dan, gij mensen, en lofzingt tezamen
Hem die zo grote dingen doet.
Alles wat adem heeft, roep nu amen,
zing nu blijde: God is goed!
Love dan ieder die Hem vreest
Vader en Zoon en Heilige Geest!
Halleluja! Halleluja!

Johann Daniel Herrnschmidt (1675-1723)
Vertaling Ad den Besten, geb. 1923

toont de melodie van dit lied karakteristieken van de wereldlijke aria (een muziekstuk voor solozang met instrumentale begeleiding). Ik noem de breedsprakige melodie-regels en de melisma's (meerdere noten op één lettergreep). Dat laatste treffen we aan in de regels 2 ('lof'), 4 ('Lief-de'), 5 ('ziel') en 6 ('al-wat'). Het gebruikte driedelige ritme verraadt invloeden van de gestileerde (Italiaanse) dansmuziek. Wat de structuur betreft kan opgemerkt worden dat we te maken heb-

ben met de zogenaamde Bar-vorm. Dat is een liedvorm die bestaat uit twee delen: een Aufgesang (regels 1-4) en een Abgesang (regels 5-7). Het Aufgesang bestaat uit twee 'stollen' (de regel 112 en 3/41, die aan elkaar gelijk zijn. De regels 1 en 2 worden dus herhaald in de regels 3 en 4. (Wie noten kan lezen en de melodie dus heel nauwkeurig kan bestuderen, kan ontdekken dat regel 6 verwant is aan de regels 1/3, en regel 7 aan de regels 2/4!). Als indicatie voor het tempo kan

men MM 104 voor de kwartnoot aanhouden. Organisten dienen even te letten op de overgangen tussen de regels. De halve noot aan het einde van de regels 1 en 3 kan het best als een kwartnoot gespeeld worden, gevolgd door een kwart rust. Bij de gepuncteerde halve noten, waarmee de andere regels eindigen, spele men een halve noot, gevolgd door een kwart rust.

Dr. J. Smelik is hymnoloog/musicoloog en woont in Zuidhorn.

Gevoel en ontmoeting met God

Wapenveld bood de laatste tijd artikelen over de vraag hoe we God ontmoeten. In het decembernummer gaf dr. H. W. de *Knijff* daarop een reactie; niet zo makkelijk, wel de moeite waard:

Is de moderne kerkdienst bezig een evenement naast andere, een soort versierend commentaar op het dagelijks bestaan, of zelfs een show te worden? In de hedendaagse 'godsdienstoefening' is een tendentie op te merken, die in de gehele maatschappij zichtbaar wordt: een *sterk gevoelsgebonden behoefte aan persoonlijke 'invulling'*, vaak door middel van nogal willekeurige symboliek en weinig authentieke ritualisering. Een bijzonder feestje, dat wel, een *samenzijn* met een bijzonder tintje. Maar *een ontmoeting met 'de gans Andere'*? Een moment in de tijd, dat ons confronteert met de diepste grond van ons bestaan, omdat de Eeuwige ons wil ontmoeten?

Er zijn allerlei signalen die erop *wijzen*, dat de hedendaagse kerk-ganger in de kerk niet echt een ruimte en een gebeurtenis ziet waar het 'ongewoon' toegaat. Waarschijnlijk zonder dat hij of zij zich dit bewust is (en zonder dat men aan een echte behoefte aan een ontmoeting met God zou mogen twijfelen), is er een streven zichtbaar, in *de kerkdienst een intensivering te zien van bepaalde aspecten van ons gewone bestaan*. Het populaire woord 'viering' voor allerlei soort liturgische samenkomsten is in dit opzicht veelzeggend. De redactie van *Wapenveld* heeft hier een zeer actueel en zelfs *nijpend* vraagstuk bij de kop gevat. Begint niet alles te draaien om onze ervaringen? Is daarbij het besef van heiligheid, stijl en waardigheid verdwenen. De vraag komt hierop neer, dat *wij gevaar lopen in de kerkdienst langzamerhand meer onszelf te vieren dan de grote daden Gods*. Het probleem staat, naar het oordeel van de redactie, niet los van de gevoelscul-

tuur van deze tijd, die het spannende, evenementeske, bestaans-intensiverende (de 'kick!'), kortom de beleving zoekt. Er is in de geboden artikelen veel om over deze samenhang na te denken. Het is een pleidooi tot bezinning.

Er is in onze tijd dus iets aan de *hand* met ons gevoel. De *behoefte aan intensivering van het gevoel* hangt, zo wordt in de artikelen bij herhaling gesteld, samen met het verlies van *traditionele gevoelskaders*. *Bet cement in de samenleving is weggeraakt* en het sociale vangnet vertoont gaten.

(...)

De moderne mens staat ten gevolge van dit verlies van een kader met zijn gevoel in een open en onbepaalde ruimte, die buitengewoon ambigu is: enerzijds ziet hij een wereld van uitdagende creatieve mogelijkheden voor zich, anderzijds staat hij er in veel opzichten helemaal alleen voor, hij verkeert in een *soort niemandsland* (met de nodige landmijnen). Opmerkelijk is bijvoorbeeld de behoefte, verregaand gevoelens met willekeurige anderen te delen: iedereen moet weten wat *ik* beleef.

Gevoelsextrémisme

Het is evident, dat ons *gevoelsextrémisme* samenhangt met de verandering van *ons* wereldbeeld. De oude wereld was in godsdienstig, cultureel, maatschappelijk en economisch opzicht statisch. Onze moderne *werkelijkheidsbeleving* is een dynamische geworden, wij bevinden ons in een situatie waarin alles *in* beweging is. Filosofie en hermeneutiek leerden ons, dat er geen vaststaande (statische) waarheden bestaan en dat wij mensen elementair tijdelijk (dat is: telkens anders) zijn. 'Wat is waarheid?' en: 'Wie ben ik?' – twee onbekenden! Het zoeken van waarheid wordt daardoor een dynamisch proces tussen twee zwevende polen, zelfs tussen twee onbekenden: noch ikzelf noch de waarheid ligt vast. Moderne *waarheidsvinding* is een proces tus-

G.J. van Middelkoop

M meegelezen

sen twee elkaar bepalende componenten (...)

Dit alles is van belang *voor* het kennen, maar evenzeer voor het voelen. *Gevoelens zijn am onmiddellijk bewustzijn van de wereld*, en de 'set' van gevoelens is door die wereld bepaald en begrensd, zoals het feit, dat *bepaalde* gevoelens bij bepaalde tijden en samenlevingen horen, laat zien. De 'wereld' vormt dus de bedding voor ons gevoelen. Ik bedoel hier *met* gevoelsbedding niet alleen sociale en culturele structuren, maar ook iets elementairs, iets 'metafysisch'. Niet alleen het kennen, ook het voelen spiegelt 'het zijn'. Als eeuwenlang aangehangen *ontologische* referentiepunten wegvallen, gebeurt er ook iets met ons gevoel, het moet zich opnieuw vormen en het gevoelsleven kan *geheel gedesoriënteerd raken*. Dit geldt uiteraard ook *voor* het geloof. Als gelovigen *gaan* wij uit van een geschapen werkelijkheid, wij leven in een wereld onder God en met de medemensen; deze werkelijkheid is in alle opzichten op Hem en het door Hem gegevene *betrokken*. Als deze betrokkenheid aan het schuiven raakt of verdwijnt (zoals in de Europese cultuur gebeurt), *dreigt het gevoel in een lege wereld te komen en dol fedraaien*. Het heeft geen fixatiepunt meer, geen oriëntatie of bedding, geen norm of begrenzing. Wij moeten het dan maar zien te rooien en wij doen dat zo goed en kwaad dat gaat. Pluralisme ook hier! Het is geen wonder, dat gevoel en beleving zulke brandende thema's zijn geworden, evenmin, dat het tot extremen en wonderlijke experimenten komt.

